

A FEKETE MAGYAROK ÉS A PÉCSI PÜSPöksÉG
ALAPÍTÁSA

Fekete magyarokról a ma ismert forrásanyagban két XI. századi szerző három híradása tesz említést: Querfurti Brúnó (meghalt 1009-ben) *Vita quinque fratrum Poloniae* című műve, továbbá II. Henrik királyhoz intézett levele, valamint Ademarus Cabannensis (meghalt 1035 körül) krónikája. Ez önmagában nem tekinthető gazdag forrásbázisnak. A nehézséget fokozza, hogy Ademarus munkájának abban a részében lehet olvasni a fekete magyarokról, amely későbbi, XII. századi interpoláció. Ez azt jelenti, hogy lényegében egyazon szerző két művére kell elsősorban támaszkodni a fekete magyarok kilétének megállapítását célzó vizsgálatok során. Milyen információkat örökítettek ránk Brúnó és Ademarus szövegei?

Az öt lengyelországi remete élettörténetéről szóló mű vonatkozó részének magyar fordítása így hangzik: „És odahagyván a poroszokat, ahová az új szent, Adalbert megölése miatt engem jogosabb ok vezetett volna, a fekete magyarok (*Nigris Ungris*) számára kezdtem hordozni az evangéliumot balul sikerült munkával és gyenge vállal, ahová akkor a keleti részek felé hajóra szálltam”.¹ II. Henrikhez intézett levelében ez olvasható magyar fordításban: „Hallottam a fekete magyarokról (*de nigris Ungris*) is, akikhez Szent Péter első legációja érkezett, amely soha nem jár hiába, jóllehet a mieink — amit Isten bocsásson meg — nagy bűnnel többeket megvakítottak, hogy valamennyien megtérve keresztényekké lettek.”² Végül pedig Ademarus Cabannensis interpolált szövege magyar fordításban ekként emlékezik meg a fekete magyarokról: Brúnó augsburgi püspök, aki nem azonos Querfurti Brúnóval, „alázatosan elment Magyarország tartományába, amelyet Fehér Magyarországnak (*Alba Ungria*) mondanak egy másik, Fekete Magyarországtól (*Ungrie Nigre*) való megkülönböztetésül azért, mivel a nép sötét színű, mint az etiópok... István, Magyarország királya háborúval támadva Fekete Magyarországra (*Ungriam Nigram*), mind erőszakkal, mind félelemmel és szeretettel méltó volt azt az egész földet az igaz hitre téríteni”.³ Mindössze ennyi az, amit egykorú vagy közel korú híradásokból a fekete magyarokról tudunk. Egy dolog ebből is kétségtelen: a fekete magyarok létezésében nem kételkedhetünk, hiszen Querfurti Brúnó járt közöttük, s még Ademarus interpolátora is Querfurti Brúnó korára, azaz Szent István magyar király idejére tette keresztény hitre térítésüket.

Querfurti Brúnó magyarországi működésének a hazai forrásanyagban is ma-

¹ ALBINUS FRANCISCUS GOMBOS: *Catalogus fontium historiae Hungaricae I—III*. Budapestini 1937—1938. (a továbbiakban: G.) III. 2569.

² G. I. 430. Ifj. HORVÁTH JÁNOS (Székesfehérvár korai történetének néhány kérdése az írásos források alapján. Székesfehérvár évszázadai I. Az államalapítás kora. Szerk. KRALOVÁNSZKY ALÁN. Székesfehérvár 1967. 105.) a *cecarent* igét „elvakítottak” alakban fordította, s ekként magyarázta: „Nyilván azt akarja itt mondani Querfurti Brúnó, hogy a fekete magyarok között már ő is téríteni próbált kísérőivel, de nem sok eredménnyel, mert az inkább csak látszat-térítés: elvakítás volt.”

³ G. I. 16.

radt nyoma. Mivel Brúnó szerzetesi neve Bonifác volt, bizonyos e Brúnóra kell magyaráznunk a nagyobbik István-legenda ama tudósítását, mely szerint Asrik atyával együtt tanítványok is jöttek Magyarországra, „akik közül egy Bonifác nevűt Asrik atya helyére neveztek ki apátnak: mikor a boldog király igehirdetés végett Magyarország alsó részeibe küldte, nyakán egy kard megsebesítette, s bár élt ezután is, a vértanúság dicsőségét el nem veszítette”.⁴ Úgy véljük, ez a becses adat szintén számításba veendő a fekete magyarok lakhelyének és kilétének meghatározásakor.

A fekete magyarok lakhelyét illetően számos nézet kapott hangot a szakirodalomban: leggyakrabban a Maros és az Al-Duna között Ajtony népét,⁵ illetve Erdélyben Gyula népét keresték bennük,⁶ de felmerültek olyan lehetőségek is, hogy a későbbi Baranya és Valkó megyék területén (azaz a Dráva mentén)⁷ vagy Csongrád vidékén,⁸ vagy a Tisza—Maros—Körös-közben kell fellelni őket,⁹ illetve hogy nem is Magyarországon volt a szállásterületük.¹⁰ A fenti forrásadatokból a fekete magyarok „országára” nézve kétféle következtetés adódik. Az egyik az, hogy Querfurti Brúnó vízi úton — nyilván Regensburgból a Dunán¹¹ — jutott el hozzájuk, a másik pedig az, hogy Magyarország alsó részein (*in inferiores Ungarie partes*) laktak. A két adat kombinációjából Duna menti területre kell gondolnunk, méghozzá a Duna magyarországi alsó folyását övező vidékre. A későbbi megyebeosztás szerint a Duna bodrogi—baranyai szakaszától a Szörénységig terjedő tájék fogható leginkább gyanúba. Ez eleve nem teszi valószínűvé a fekete magyarok vélt lakhelyei közül Erdélyt, Csongrád vidékét és a Tisza—Maros—Körös közét. Lehetőséget nyújt viszont arra, hogy a fekete magyarokat Ajtony „országában” keressük, amelynek központja ugyan a Maros menti Marosvárott volt, de déli határa az Al-Dunánál és a Szörénységnél húzódott. Szólnak-e más mozzanatok a fekete magyaroknak Ajtony népével való azonosíthatósága mellett?

A kérdésre nemmel kell felelnünk. A választ mindenekelőtt kronológiai megfontolás indokolja. Querfurti Brúnó magyarországi térítésére a XI. század első éveiben kerülhetett sor. Perdöntő a záródátum meghatározásában II. Henrikhez intézett, már idézett levele, amely szerint egy éve hagyta el a magyarokat, „ahol hosszú ideig hiába időztünk”.¹² E levél kelte a legfrissebb datálás szerint 1009 eleje,¹³ azaz közvetlenül Querfurti Brúnó 1009. március 9-i halálát¹⁴ megelőző rövid időszak. Eszerint Brúnó 1008 elején távozhatott Magyarországról. Hosszas itt tartózkodása nem hónapokra, hanem csakis évekre érthető, vagyis 1003 körül érkezhetett ide. Ha azt köve-

⁴ EMERICUS SZENTPÉTERY: *Scriptores rerum Hungaricarum I—II*. Budapestini 1937—1938. (a továbbiakban: SRH.) II. 382. Magyar fordítása KURCZ ÁGNES tollából: *Árpád-kori legendák és Intelmek*. Bp. 1983. 26.

⁵ PL. GYÖRFFY GYÖRGY: *István király és műve*. Bp. 1977. 166., 173.

⁶ PL. IFJ. HORVÁTH JÁNOS: a 2. jegyzetben i. m. 107.; TÓTH SÁNDOR: *A fehér és fekete magyarok kérdéséhez*. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae*. Acta Historica LXXV. Szeged 1983. 3—9.

⁷ KARÁCSONYI JÁNOS: *A magyar nemzet áttérése a nyugati kereszténységre, 997—1095*. Oradea—Nagyvárad 1926. 21., 32.

⁸ HÓMAN BÁLINT—SZEKFÚ GYULA: *Magyar történet I.*² Bp. 1935. 178. (a vonatkozó rész Hóman Bálint munkája).

⁹ GALLA FERENC: *Szent István apostoli tevékenysége és e téren ismertebb munkatársai*. Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján I. Szerk. SERÉDI JUSZTINIÁN. Bp. 1938. 320.

¹⁰ MARCZALI HENRIK: *A vezérek kora és a királyság megalapítása. A magyar nemzet története I.* Szerk. SZILÁGYI SÁNDOR. Bp. 1895. 276.

¹¹ GYÖRFFY GYÖRGY: az 5. jegyzetben i. m. 172.

¹² G. I. 429.

¹³ GYÖRFFY GYÖRGY: az 5. jegyzetben i. m. 173., 553.

¹⁴ H. G. VOIGT: *Der Verfasser der römischen Vita des heiligen Adalbert*. Prag 1904. 66.

tően nem is tartózkodott folyamatosan Magyarországon, mindenesetre 1003 és 1008 között legalább négy évet töltött itt. A forrásokból világosan kiderül: 1008 elejéig a fekete magyarok megtérítésére nem került sor. Brúnó ugyanis mind a *Vita quinque fratrum Poloniae* című műben félreérthetetlenül utal térítő munkájának eredménytelenségére, mind II. Henrikhez intézett levelében bevallja, hogy 1008 elejéig nem sikerült valamit is felmutatnia a fekete magyarok keresztény hitre térítésében. Ugyanakkor 1009 elején már arról írt, hogy a fekete magyarok valamennyien keresztényekké lettek. Aligha lehet arra gondolni, hogy a fekete magyarok, akiket Querfurti Brúnó csaknem fél évtizedig hasztalan próbált „az igaz hitre” vezetni, távozta után egy év alatt békés térítő tevékenység eredményeképpen vették volna fel valamennyien a kereszténységet. Hogy az 1008 elejétől 1009 elejéig eltelt egyetlen esztendő alatt nem békés úton lettek keresztényekké a fekete magyarok, az Brúnó leveléből is kitűnik. Brúnó ugyanis arról informál bennünket, hogy a „mieink” a fekete magyarok közül többeket megvakítottak. A „mieink” szó aligha Szent Péter első legációjára vonatkozik, hanem azokra a keresztény magyarokra, akik elvégezték a fekete magyarok között a krisztianizálást. Bizonyosak lehetünk abban, hogy ez — legalábbis részben — erőszakkal történt.

Ezen a ponton kell bevonnunk a tárgyalásba Ademarus interpolált híradását, amely szerint István király háborút vezetett Fekete Magyarország ellen, s annak földjét részint erőszakkal, részint megfélemlítéssel és szeretettel, vagyis fizikai és erkölcsi erő együttes alkalmazásával kereszténnyé tette. Kétség nem fér hozzá, hogy a fekete magyarok ellen 1008-ban István haddal vonult, s győzelmének, a győztesek által alkalmazott erőszaknak köszönhető, hogy a korábbi térítési kísérleteknek makacsul ellenálló Fekete Magyarország egyetlen év leforgása alatt „az igaz hitre” tért. Más szavakkal: Querfurti Brúnó tudósításai önmagukban valószínűsítik annak feltevéését, hogy 1008 folyamán olyan valaminek kellett történnie Fekete Magyarországgal, ami felgyorsította és egy csapásra befejezett ténnyé tette ennek az „országoknak” a keresztény hitre térítését. Vagyis Ademarus tudósítása — minden interpolált jellege ellenére — nevéen nevezi azt, ami Ademarus nélkül is hihető: Fekete Magyarország ellenállását a keresztény hittől szemben nem magányos térítők buzgalma gyűrte le, hanem István király fegyvereseinek erőszakos fellépése és támadása.

A szakirodalomban hangot kapott az az álláspont, amely ezt a fekete magyarok ellen 1008-ra megállapított hadjáratot az Ajtony elleni háborúval azonosítja,¹⁵ s így a fekete magyarokat Ajtony népében véli megtalálni. A fent jelzett kronológiai megfontolás szerint ugyanis, ha Ajtony ellen irányult volna az 1008. évi háború, azaz ha a fekete magyarság (vagyis Ajtony népe) 1009-re kereszténnyé vált volna, ezt rövidesen követnie kellett volna a terület egyházi (és állami-vármegyei) megszervezésének. Ám Ajtony egykori területére csak 1030-ban szentelték fel püspökké Gellértet, aki a csanádi egyházmegye vitathatatlanul első főpapja volt.¹⁶ Ha a fekete magyarok levezését Ajtony legyőzésével kapcsoljuk össze, érthetetlen és magyarázat nélküli, hogy a pacifikált és krisztianizált területen István miért várt 22 évet a püspök kinevezésével, a püspökség megszervezésével. Vajon nem azt a célt szolgálta maga a keresztény hitre térítés is, hogy az így István király uralma alá került vidéken mihamarabb épüljön ki az egyházi és világi igazgatás szervezete, amely megnehezít mindenfajta restaurációs kísérletet?

Querfurti Brúnó 1009 elején arról is tudomással bírt, hogy a fekete magyarok

¹⁵ GYÖRFFY GYÖRGY: az 5. jegyzetben i. m. 172—173.

¹⁶ SRH I. 125.; JUHÁSZ KÁLMÁN: A csanádi püspökség története alapításától a tatárjárásig (1030—1242). Csanádvármegyei Könyvtár 19—20. Makó 1930. 37—46.; Csanád egyházmegye jubileumi évkönyve 1980. Szeged 1980. 10—11.

területén megjelent Szent Péter első legációja. Ez más szavakkal annyit jelent, hogy a fekete magyarok földjére pápai legátus érkezett. Gyér forrásanyagunkban is nyoma maradt egy 1009. évi magyarországi pápai legációnak. A pécsi püspökség 1009. augusztus 23-án Győrött kelt alapítólevelében a jelenlevők sorában szerepel a pápa nunciusa, Azo püspök.¹⁷ Mint a kutatás megállapította, „a püspökség alapításának és joghatósága kijelölésének a szentszéki megbízott jelenlétében való történte külföldi példákkal is igazolható”.¹⁸ Azon sem kell meglepődnünk, hogy Querfurti Brúnó már 1009 első két hónapjában tudhatott Szent Péter legációjának a magyarokhoz történt érkezéséről, ám a pécsi püspökség alapító oklevele mégiscsak hónapokkal később, a nyár végén kelt. Figyelembe kell vennünk, hogy Azo püspök az alapítólevelé kiállítását előtt nyilván járt Pécsen, ott felszentelte a püspökséget, sőt a veszprémi püspökség joghatósági területét megállapító 1009. évi oklevélből gyaníthatóan ez évben nagyszabású egyházszerkezési munka folyt Magyarországon, s nem kizárt, hogy ennek során létesítették a pécsi mellett az egri és a kalocsai püspökségeket,¹⁹ valamint rendezték más egyházmegyék területi viszonyait. Ilyen gazdag program lebonyolítása biztonnal hónapokat vett igénybe, s a pécsi püspökség alapító oklevelének Győrött kelt kiállításából következik, hogy erre Azo magyarországi legációjának legvégén, hazafelé útjában kerülhetett sor.

A szakirodalom már eljutott annak kimondásáig, hogy amikor Querfurti Brúnó Szent Péternek a fekete magyarokhoz ment követségéről szól, „itt, kétségkívül, arról az Azo pápai legátusról van szó, ki 1009-ben részt vett a pécsi püspökség alapításának ünnepén”.²⁰ Annak az abszurdumnak a felismeréséig azonban mind a mai napig nem jutott el, hogy ha Ajtony népét azonosítjuk a fekete magyarokkal, akkor ezzel azt tételezzük fel, hogy előbb a levert Ajtony területén járt Azo, majd onnan ment Pécsre a püspökség felszentelésére. Ámde Ajtony egykori székvárosában, Marosvárott csak 21 év múlva alakul püspökség. Akkor mit csinált Szent Péter „hiába soha nem járó legációja” Marosvárott, merthogy püspökség alapításán nem ott, hanem Pécsen vett részt. Az elmondottakból arra kell következtetnünk, hogy — bár földrajzi lokalizálás ezt nem zárna ki — kronológiai megfontolásból a fekete magyarokat nem Ajtony népével, hanem a pécsi püspökség területének népességével lehet azonosítani. Ebből adódóan a fekete magyarok lakhelye a Duna mentén, a későbbi megyebeosztás szerint a folyó baranyai, valkói és szerémi szakaszán kereshető. (Egyelőre nyitva kell hagynunk azt a kérdést, hogy vajon a kalocsai püspökség alapítása nem kapcsolható-e a fekete magyarok legyőzéséhez, azaz hogy a fekete magyarok nem laktak-e a Duna másik, bal partján, a folyó bodrogi és bácsi szakaszán is.)

Ugyancsak a baranyai területre mutat az a hagyomány, ami a nagyobbik István-legendában Asrikról és Brúnó-Bonifácról fennmaradt. E legenda Asrik magyarországi befogadásához kapcsolja a pécsváradi bencés monostor alapítását (ami eszerint a XI. század legelső éveire, 1002 tájára lenne tehető), Bonifácot pedig pécsváradi apátnak teszi meg Asrik utódként (ennek időhatára így Brúnó magyarországi tartózkodásának idejéből következően 1003—1008 közé esne). Ennek a legendában olvasható beállításnak s az onnan kihüvelyezhető datálásnak ellene mond két körülmény.

¹⁷ JOSEPHUS KOLLER: *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum* tomus I. Posonii 1782. 63—64., 71—72.

¹⁸ SZENTPÉTERY IMRE: Szent István király pécsváradi és pécsi alapítólevele. Értekezések a történeti tudományok köréből XXIV. 10. Bp. 1918. 44.

¹⁹ Az egri püspökség alapítására nézve l. KRISTÓ GYULA: Koppány felnyégelyése. Századok 1982. 966—977.; ami a kalocsai püspökséget illeti, arról már SZENTPÉTERY IMRE (a 18. jegyzetben i. m. 54.) úgy nyilatkozott, hogy „a kalocsai... a pécsivel valószínűleg egyidejű alapítás”.

²⁰ VÁCZY PÉTER: Gyula és Ajtony. Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére. Bp. 1938. 502.

Az egyik a pécsváradi apátság — igaz, hamis — alapítólevelének dátuma. Ez 1015. évi keltezésű.²¹ A másik a Pozsonyi Évkönyv ama adata, amely szerint a pécsváradi monostor felszentelése 1037-ben történt.²² Természetesen a pécsváradi oklevélnek és a Pozsonyi Évkönyvnek kell hinnünk a legendával szemben a pécsváradi monostor alapítását illetően, de a legenda tudósításából — mint az események után háromnegyed évszázaddal kelt hagiográfiai munka híradásából — annyit valószínűnek kell elfogadnunk: még az 1080 körüli időszak is őrizte emlékét annak, hogy Bonifácot (Querfurti Brúnót) valamilyen szál fűzte Baranyához, pontosabban Pécsváradhoz, mégha a legenda írója rossz helyen is vélte megtalálni és kimutatni a kapcsolatot. Feltevéseink szerint a legenda nagy időtávlatból visszatekintő híradásában annak emléke őrződhetett meg, hogy Brúnó-Bonifác a későbbi Baranya megyében, Pécsvárad környékén térített. Ez ugyancsak halvány bizonyosság lehet a fekete magyaroknak a pécsi püspökség területére történő lokalizálása mellett.

Végezetül választ kellene adnunk arra a kérdésre, hogy kik voltak a fekete magyarok, és honnan kapták nevüket. Az újabb kutatások a fehér és fekete magyar megkülönböztetés okát nem a bőr- vagy a hajszínből, hanem áttételes színszimbolikában keresik, miszerint a fehér szín megkülönböztető rangot, előkelőséget, nemességet jelent.²³ Magunk arra gondolunk, hogy nincs forráskritikai szempontból jogunk elutasítani a megkülönböztetés bőr- vagy hajszínról visszamenő jellegét. Kézai Simon és a XIV. századi krónikakompozíció (s e szövegek egyezéséből következtetve valamelyik korai gesta, ha nem éppen maga az elvesztett ősgesta) Szkítia lakóiról szólva említi több egyéb tulajdonságuk mellett, hogy „színük inkább fekete, mint fehér”.²⁴ Összecsend ezzel Ademarus Cabannensis interpolált szövegének az a helye, amely Fekete Magyarország népét úgy jellemzi, mint amely az etiópok módjára sötét színű. Több mint meglepő, hogy a nagy régiségre visszamenő magyar krónikás hagyomány Szkítia határaitól a khwarezmi nép (*gens Corosmina*) mellett Etiópiát szerepelteti, márpedig jelenlegi ismereteink szerint a magyarországi latinságban a khwarezmi (eredetileg iráni nyelvű káliz) nép a magyarokhoz csatlakozott kabarokat jelenti;²⁵ az Abák nemzetsége és maga Aba Sámuel király is khwarezmi (azaz kabar) származású.²⁶ Van olyan vélekedés a szakirodalomban, amely szerint Ademarus etiópjai „természetesen nem négerek, de nem is szerencsenek a mai értelemben, hanem a régi magyar nyelvhasználat értelmében szaracénok, mohamedánok”.²⁷ Ugy ítéljük meg, ez a vélekedés nem állhat messze a valóságtól. Fekete Magyarország onnan kaphatta a nevét, hogy lakói bőr- és hajszínük alapján sötétebbek voltak annál a népességnél, amely Magyarország más részét, az ún. Fehér Magyarországot lakta. Eszerint tehát Fekete Magyarország a kabarok (egyik) lakhelyéül tekinthető.²⁸ Azt, hogy a magyarországi kabarok leszármazottait barna haj- és arcbőrű népességnek látták, XIII. századi adat bizonyíthatja. Jakut arab geográfus 1220 táján tanulmányait Aleppó-

²¹ Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Vatikáni magyar okirattár I. 4. Bp. 1889. 580.

²² SRH. I. 125. A fekete magyarok lakhelyének megállapításában álláspontunk nagyjából meg egyezik KARÁCSONYI JÁNOSÉVAL (a 7. jegyzetben i. m. 21., 32.), aki azonban közelebbi megindoklás nélkül jutott a fekete magyarok (szerinte kházir-koórok) Dráva menti lokalizálásához.

²³ VÁCZY PÉTER: A korai magyar történet néhány kérdéséről. Századok 1958. 333—334.; IFJ. HORVÁTH JÁNOS: a 2. jegyzetben i. m. 108—110.

²⁴ SRH. I. 145., 252. L. még MÁLYUSZ ELEMÉR: Krónika-problémák. Századok 1966. 719—720.

²⁵ SRH. I. 146., 253. L. még GYÖRFFY GYÖRGY: A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az országig. Századok 1958. 62—65.

²⁶ SRH. I. 163., 280. L. még KRISTÓ GYULA: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Bp. 1980. 456—457.

²⁷ IFJ. HORVÁTH JÁNOS: a 2. jegyzetben i. m. 106.

²⁸ GYÖRFFY GYÖRGY: a 25. jegyzetben i. m. 87.

ban folytató „baskírokkal” találkozott, „kiknek haja és arcza igen barna”, s akiknek hazája a szíriai Aleppóból (Haleb) nézve „Konstántinápolyon túl van egy nép országában..., melyet «hungar»-nak neveznek”.²⁹ Jakut tehát az egykori kabarok leszármazottaival, magyarországi mohamedánokkal folytatott beszélgetést.

Vajon maradt-e a pécsi püspökség területén nyoma a későbbi századokban annak, hogy a XI. század elején népességének zöme az átlagosnál sötétebb bőr- és hajzinsnel rendelkezett, azaz hogy kabar, vagyis a magyarsághoz csatlakozott népelem volt? Az 1150—1153 között Magyarországon járt Abu Hamid szerint a khwarezmiek utódai ezer számra éltek itt.³⁰ Lakóhelyük meghatározásában a helyneveknél jobban segít egy, Abu Hamiddal lényegében egykorú adat: Mánuel Komnénosz bizánci császár kálizokat telepített át a Szerémségből bizánci területre.³¹ Baranya megye nyugati részén Váty székhellyel a középkor korai szakaszán székely ispánság állt fenn.³² Egy hamis, 1093. évi oklevélben Baranya megyében, a Mohács környéki Nyárádon — amennyiben helytálló a szövegjavítás — kazár népeket említenek.³³ A pécsi püspökség területén jelentős számú izmaelita (böszörmény) és besenyő népesség meglétére enged következtetni az az 1196. évi adat, amely szerint Imre király úgy rendelkezett, hogy az izmaeliták és a besenyők, valamint bármilyen más jogállású emberek a Dráva parti Eszék piacán, illetve a cikádori apátság összes többi kikötőjében vámot tartozzanak fizetni ennek az egyháznak.³⁴ A pécsi püspökségnek mind Dráván inneni, mind Dráván túli részében kimutatható tehát a hajdani kabar (kazár) nép emléke, megerősítve azt a feltevést, hogy a fekete magyarok lakhelyét a pécsi püspökség középkori területén keressük, s közvetve azt is, hogy a pécsi püspökség 1009. évi alapítását a fekete magyarok 1008. évi fegyveres leverésével és keresztény hitre térítésével hozzuk egyenes kapcsolatba.³⁵

²⁹ HUNFALVY PÁL: Magyarország ethnographiája. Bp. 1876. 335.

³⁰ IVAN HRBEK: Ein arabischer Bericht über Ungarn. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae 1955. 208.

³¹ MORAVCSIK GYULA: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Fontes Byzantini historiae Hungaricae aeo ducum et regum ex stirpe Árpád descendentium. Bp. 1984. 234.

³² GYÖRFFY GYÖRGY: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza A—Cs. Bp. 1963. 403—405.

³³ A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára I. Pesten 1871. 1.; GYÖRFFY GYÖRGY: a 32. jegyzetben i. m. 350.; KISS ATTILA: Baranya megye X—XI. századi sírleletei. Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori temetőinek leletanyaga 1. Bp. 1983. 194—196., 198., 276—277. L. még ATTILA KISS: 11th Century Khazar Rings from Hungary with Hebrew Letters and Signs. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 1970. 341—348.

³⁴ GEORGIUS FEJÉR: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis II. Budae 1829. 303—304.

³⁵ A fekete magyarok 1008. évi megkeresztelése távolról sem ért el teljes sikert, hiszen — bizánci forrás tanúsága szerint — még a XII. század közepén is a keresztény magyaroktól jól elkülönülő vallási csoportot alkottak a kálizok (MORAVCSIK GYULA: a 31. jegyzetben i. m. 202.), Abu Hamidtól pedig azt tudjuk, hogy a kálizok titkolják mohamedán vallásukat, míg a magyarországi idegen etnikumok egy másik része nyíltan az iszlám híve (IVAN HRBEK: a 30. jegyzetben i. m. 208—209.).

LES HONGROIS NOIRS ET LA FONDATION DE L'ÉVÊCHÉ DE PÉCS

L'auteur après avoir donné un aperçu des sources rares relatives aux Hongrois Noirs (Bruno de Querfurt: *Vita quinque fratrum Poloniae* et sa lettre adressée à Henri II, ainsi que la chronique de Ademarus Cabannensis), en arrive à cette conclusion que la christianisation forcée des Hongrois Noirs avait lieu en 1008 dans le cadre de la campagne menée par le roi hongrois Étienne 1er contre la Hongrie Noire. Une année après, un nonce apostolique est venu en Hongrie en la personne de l'évêque Azo qui a participé à la fondation de l'évêché de Pécs en 1009.

L'appellation des Hongrois Noirs s'explique par la couleur foncée de leur peau et de leurs cheveux. Selon la source ci-dessus et d'après la plus grande légende d'Étienne on peut rendre probable que les Hongrois Noirs habitaient le long du bas Danube, à peu près sur le territoire de l'évêché de Pécs. Les Hongrois Noirs sont identiques avec les peuples qui avaient rejoint les Hongrois et qui avaient une dénomination collective *kabare*. La présence de cette population kabare (khwarezmi, c'est-à-dire kalize et khazare) sur le territoire de l'évêché de Pécs — et particulièrement dans le comitat de Baranya — est démontrable suivant le témoignage de plusieurs sources des XIe et XIIe siècles.

Дюла Кришто

ЧЕРНЫЕ ВЕНГРЫ И ОСНОВАНИЕ ПЕЧСКОГО ЕПИСКОПСТВА

Рассмотрев немногочисленные материалы, относящиеся к черным венграм (книгу Бруно Кверфуртского *Vita quinque fratrum Poloniae* и его же письмо адресованное Генриху II, а так же хронику Ademarus Cabannensis), автор приходит к выводу, что насильственное обращение черных венгров в христианство произошло в 1008 году, во время похода короля Иштвана I против Черной Венгрии. Вскоре после этого, в 1009 году в Венгрию прибыл папский посол епископ Азо, который принял участие в основании Печского Епископства в 1009 году. Название «черные венгры» объясняется темным цветом их волос и кожи. На основании вышеуказанных источников, а так же «большой» легенды об Иштване, можно считать вероятным, что черные венгры жили в нижнем течении Дуная, приблизительно на территории Печского Епископства. Черные венгры — это те, примкнувшие к венграм народы, известные под общим именем кабары. О присутствии кабар (хварезмские, они же кализ, позже хазары) на территории Печского Епископства — особенно в области Бараня — свидетельствует несколько источников XI—XII веков.